

impresszió, amikor kellő magyarázat után megengedik nekünk, hogy megindítsuk a gépet, az, hogy elszabadítottak alattunk valami apokaliptikus szörnyeteget, mely most aztán kénye-kedve szerint száguldozik jobbra-balra anélkül, hogy görcsös rángatózásainkról tudomást venne, kivéve gunyoros módon, amennyiben teszi magát, hogy rosszindulatúan félreért, amikor hajszálnyit akarunk jobbra menni, mindjárt három métert fordít, és viszont, közben pedig tetteti magát, hogy berúgott a benzintől, és vidáman dülöngözik kétfelé. [...] De ez mind kismiska ahhoz a páni érzéshez képest, amely elfog, amikor végre belekerülünk az utca forgatagába. Az utca szűk, rettenetesen szűk, legalábbis a Reviczky utca az volt még egy héttel ezelőtt, azóta valami érthetetlen módon tetemesen megdőlt. [...] Alighogy befordultunk, irtózatossá robajjal autóbusz száguld el mellettünk, miközben velünk szemben másik ugyanilyen szörnyeteg igyekszik felénk. Úgy érzem magam, mint az őskori ember tehette két megvadult mamut útjában.” (263–265.)

Végezetül érdemes pár szót szólni az író stílusáról is, amely nemcsak olvasmányos, hanem egyszerre könnyed és tartalmas. Olykor csevegő hangvételű, máskor komoly, ismét máskor kissé lírai. A függelékben közzétett egyik levélhez írt bevezető szövegében L. Balogh Béni némileg felületesnek nevezte Bethlen Margitot, ezzel azonban – legalábbis a publicisztikáját tekintve – nem értek egyet, mert a szövegek jól felépített, átgondolt, gondosan megfogalmazott és saját tapasztalatokon, élményeken alapuló írásművek. A szövegekből számomra egy egyenes, tartásos, bátor, határozott, okos (gondolkodó és a környezetére, az eseményekre, a világra reflektáló), jó emberismerettel rendelkező nő képe bontakozik ki.

S hogy miért érdemes olvasni az írásait? Mert sok minden megtudható róla magáról, a kortársairól, a történelmi korszakról, amelyben élt, Erdélyről és az arisztokráciáról, utóbbiról egy sajátos – belső – nézőpontból: hogyan élt egy erdélyi arisztokrata család a „boldog békeidőkben” és hogyan élte meg az otthona, vagyona, hazája elvesztését, hogyan küzdött meg a történelmi tragédiákkal. Emellett pedig számos apró érdekesség is olvasható a mindennapokról, egyes személyekről, a társasági életről. S bár hosszan lehetne sorolni az olykor anekdotaszerű történeteket és idézni érdekes, egyszer megrázó, máskor derűs részeket a különböző szövegekből, befejezésül csak annyit érdemes hangsúlyozni, hogy nagyszerű, hogy megszületett ez a kötet, és nagyszerű lenne, ha elkészülne a folytatása is.

DEDE FRANCISKA

Knapp Éva, *Regeneratio et constantia, Egy 18. századi dél-dunántúli település, Mesztegnyő újjáéledése az egyházi források tükrében*, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Egyháztörténeti Kutatóközpont, Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, 2025 (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi, 14). 270 p.

A kötet főcíme, a *Regeneratio et constantia* kifejezés hűen tükrözi a 18. század magyarországi állapotait. Arról a korszakról kapunk képet, amikor a Magyar Királyság területén megszűnt a török hódoltság és a Rákóczi-szabadságharc is befejeződött. Ezután kezdődhetett meg ténylegesen az egész ország újjáépítése. Az egyes területek földbirtokosai, legyenek azok világi vagy egyházi vezetők (különösen a katolikus főpapok), óriási erőket mozgósítottak az egyes egyházmegyék *regeneratio*jára, s velük párhuzamosan az egyes szerzetesrendek is, hogy elláthassák a hívek lelkipálcázását. Knapp Éva mindezt egy dél-dunántúli település, Mesztegnyő kapcsán mutatja be ismert, illetve ismeretlen források feldolgozásával, több, korábbi téves adat helyesbítésével.

A ferencesek a veszprémi egyházmegyében fekvő Mesztegnyőn a 18. század közepén telepedtek meg. A terület földbirtokosa, Hunyady Antal 1744-ben állíttatta ki részükre a latin nyelvű alapítólevelet, amely szerint az évszázadok folyamán romossá vált „valamely monostort és templomot szeretné lakhatóvá tenni” számukra. Az, hogy pontosan mely épületekről is volt szó, a különböző forrásokban

és tanulmányokban olvasható legendás elemeket és hiteles adatokat szétválasztva jut arra a megállapításra a szerző, hogy az egykori, középkori domonkos Szent Miklós-templomról és kolostorról.

A barátok tényleges bevezetésére három év múlva, 1747-ben kerülhetett sor (miután lezárult a mariánus és a ladiszlaita ferencesek közötti pereskedés), s kezdhették meg közel fél évszázados, hiánypótló tevékenységüket. A történelmi időkeret tekintve rövid időszakról van szó, s ennek oka II. Józsefnek a szerzetesrendeket feloszlató rendelete, illetve az ő és még a Mária Terézia idején meghozott szabályozások. Habár magát a ferencesek közösségét nem oszlatták fel, a rendházak és a szerzetesek számát csökkentették: a mesztegnyői kolostort is bezárták (1788), s a Nepomuki Szent János-titulusú templom plébániatemplomként működött tovább.

A mesztegnyői ferences könyvtárról tulajdonképpen hiába keresünk feldolgozásokat, Knapp Éván kívül senki nem foglalkozott ezzel az anyaggal. Ennek több oka is van: nincs átfogó ferences könyvtártörténeti feldolgozás (egyik korszakra se); a ferences könyvjegyzékeket is tartalmazó *Adattár*-sorozat indokolt módon csak 1750-ig adja ki a forrásokat; a 18. századi dokumentumok elérhetősége vagy nehézkes (a mariánus ferencesek levéltári anyaga a Pozsonyi Állami Levéltárban van), vagy azok túlságosan terjedelmesek (abolíciós könyvtárjegyzékek, ELTE EK), és ezek kutatása eddig nem vonzotta a szakembereket.

A ferencesek nemcsak azért szereztek be viszonylag rendszeresen különböző tartalmú és műfajú könyveket, mert azt a rendi státútumuk előírták (1659, 1730), hanem mert életük alapvető részét képezték. Mesztegnyői tevékenységük kezdetén biztosan több kötet is fellelhető volt kis könyvgyűjteményükben, amelyre már az 1748-as *canonica visitatióban* is történik utalás. A tudósítás ugyan rövid, mégis fontos információkat közöl számunkra: egyrészt a könyvek beszerzéséről nem a világi alapító Hunyady család, hanem a mariánus rendtartomány gondoskodott; valamint a veszprémi egyházmegye kötelezte a ferenceseket a plébániai anyakönyvek vezetésére.

Az első igazi forrást az 1778-as egyházmegyei látogatás jegyzőkönyve őrízte meg, ebből már a bibliotéka tartalmát is megismerhetjük: 71 mű azonosítható. A következő, az 1788-as a II. József-féle szerzetesrendi reformoknak „köszönhető”, hiszen a rendházbezárások során az adott közösség könyveit is tételesen összeírták. Sok esetben ezek az egyetlen könyves *inventáriumok*, illetve *catalogusok*, amelyek ebből a korszakból ránk maradtak. A mesztegnyői katalógus több alapvető adatot tartalmaz: az első szobában (cella) lévő könyveket szekrényenként, vagyis az elhelyezés sorrendjében írták össze. Feltüntették a példányszámot, a mű szerzőjét, címét, a megjelenés helyét és évét, a kötetszámot és a formátumot. (A példányok értékének ugyan volt kijelölt rovata, de azt nem töltötték ki.) Ez esetben 209 tételről van szó, ami 356 kötetet jelent. A két jegyzéket összevetve Knapp Éva számításai szerint a feloszlatáskor mindösszesen 368 kötettel (270 mű) rendelkeztek a rendház lakói.

A könyvtörténésznek külön és ritka örömet jelent, ha a (ferences) könyves jegyzék nemcsak egy összesített könyvtárjegyzék, hanem az alapján a könyvek egykori elhelyezése is rekonstruálható: a könyvtár(szoba), a templom, a sekrestye, a kórus, a refektórium és a szerzetesek celláiban lévő, engedéllyel kikölcsönzött könyvek is fel vannak tüntetve (pl. Kismarton 1722), lehetőleg nevesítve az ott lakókat (pl. Dész 1728, Csíksomlyó 1727), vagy legalábbis a tisztségüket megadva (pl. Mikháza 1732). Az 1788-as mesztegnyői katalógus elkészülte után néhány héttel újabb inventáriumot készítettek: ez esetben a már világi személyként kezelt, egykori szerzetesek szobáiban lévő tárgyakat, köztük a könyveket is összeírták: röviden felsorolták a művek adatait, valamint a tulajdonviszonyt is feltüntették (*propria*). Számomra a barátoknál (illetve a világi személyeknél) hosszabb ideig lévő könyvek listája egyfajta olvasmányjegyzéket is jelent – vagy legalábbis egyfajta irányultságot –, amely olykor az egyéni érdeklődést is megmutathatja.

Knapp Éva egy további kolostori könyvtárösszeírást is említ, amelyet ismeretlen céllal készítettek 1790. január 15-én, alig egy hónappal a ferencesek kiköltözése előtt. A jegyzék az előzőhöz képest azonban csak egy töredékes összeírás, azon mindössze 42 mű adatait rögzítették.

Az 1815-ös *canonica visitatio* alkalmával két könyvtárat említenek, a plébániáét (19 nyomtatvány és két kéziratos tétel) és a plébánosét. Szinte minden tétel megtalálható az 1778-as és az 1788-as katalógusokon, azonban ma már ezekből egyetlen egy kötet sem lelhető fel, vagyis az egykori mesztegnyői ferences könyvtár anyagából, a közel 400 kötetből mára egyetlen kötet sem maradt meg, vagy ahogy a szerző optimistán fogalmaz: „még nem” ismerünk.

Habár az egykori kötetek nem vehetők kézbe, a fennmaradt jegyzékek mégis jó lehetőséget kínálnak az elemzésre. A ferences könyvtárrendezésre nem volt rendi előírás, a statútumokban (1659, 1730) annyit szerepel, hogy a gvárdiánoknak a bibliotékák felállításakor a pozsonyira (és a nagyszombatira) kell példaként tekinteni, de annak módját nem részletezik. A kora újkorból 1750-ig körülbelül 50 kisebb-nagyobb ferences könyvjegyzékről van adatunk (jelenleg nem mind ismert és döntően 18. századiak), ami elég nagy szám, de ezek között nem szerepelnek a legfontosabbak, a mariánus ferences központi – vagyis a pozsonyi és a nagyszombati – könyvtárak jegyzékai. Ugyanakkor a közelmúltban az OSZK két ősnymtatványában sikerült megtalálni a pozsonyi összeírás egy részét (egyelőre publikálatlan), az inventárium borítóját és a legelejét. E töredékek közül több fontos információt is megtudhatunk: a dokumentum Tamáskovics Ferenc házfőnöksége idején, 1677-ben készült, s ezekben a könyvtárban és a barátok celláiban lévő könyveket vették számba. A pozsonyi bibliotéka könyvei szakrendbe voltak sorolva, ennek első része (kissé szokatlan módon) az 'A' szak: *Concionatores*, majd 140 tétel. Nem tudni, hogy a mesztegnyői ferencesek ismerték-e ezt, vagy az ez után készült katalógusokat, mindenesetre ők nem(/sem) ezt a módszert követték, hiszen az 1778-as és 1788-as összeírásban nincs szó szakrendről és nem is alfabetikusak. Knapp Éva a budai ferences, 1735. évi szakrendi katalógussal vetette össze és rekonstruálta a mesztegnyői bibliotéka rendjét – ez alapján az első helyen a „Biblia et Concordantiae” áll, a „Concionatores” azonban csak a hatodik. A szerző óvatosságteljesítése, miszerint a mesztegnyőiek és a budaiak közös szakrendi mintája a pozsonyi lett volna (33. p.), a pozsonyi töredék előkerülte miatt nem igazolható.

Az 1778-as és az 1788-as inventáriumban a könyveket az elhelyezés rendje szerint írták össze. Az utóbbi szerint már egy maximális helykihasználásra törekvő átrendezésre kerülhetett sor az eltelt tíz év alatt történt nagymértékű gyarapodás következtében: a 71 kötetes gyűjtemény 368 kötetre növekedett.

Knapp Éva mindkét jegyzék tételeit feloldotta és azonosította, a kiadási adatokat is megadva, hungarikumok esetében pedig a Petrik-jelzeteket is feltüntette (*Függelék*, nr. 13., 14., 15.) – így az állomány újabb szegmensének elemzését is lehetővé tette. A két állományt összehasonlítva Knapp kiemeli a szembetűnő tartalmi változatosság bővülését, a minőségi átalakulást. A gyűjtemény megfelelően segítette a ferenceseket mindennapi feladataik ellátásában, főként a prédikálásban. Ezen kívül nagy arányban megnőtt a teológiai könyvek (spekulatív és morál), a gyóntatási segédletek, a florilégiumok, s különösen a lelkeségi könyvek száma, legyen az imakönyv, szentek élete, meditációs vagy aszketikus kiadvány. A bibliotékában nem voltak tiltott könyvek, protestáns szerzőknek nyoma sincs. S talán ezzel függ össze, hogy a „controversiae, cathecheticae” csoportba tartozók száma arányaiban kevésbé növekedett, ami a felekezeti hitviták visszaszorulását tükrözheti. Mindezek alapján a szerző úgy összegzi a mesztegnyői ferencesek könyvtárát, hogy annak anyaga elsősorban funkcionális, helyi és rendi sajátosságokat mutat.

A kiadványok nyelvi összetétele főként a ferencesek származásával és nyelvtudásával függ össze, a magyar és a német könyvek aránya részben korjelenségnek tudható be. Ugyanakkor az, hogy a magyar nyelvű művek száma szinte ötszörösére nőtt, feltehetően azzal is magyarázható, hogy a barátok főként magyar anyanyelvű lakosság körében éltek, véli Knapp. A szerzők neveit végignézve ott találjuk az úgynevezett nagyokat, a korábbi évszázad(ok) népszerű íróit, akik műveinek 17., de sokszor 18. századi kiadásait szerezték be a kolostor lakói. A megjelenési éveket is elemezve egyértelműen kitűnik, hogy a gyűjtemény friss kiadású könyvanyagot tartalmazott.

Az összegzésben Knapp Éva a mesztegnyői anyagot a nagyváradi kapucinusokéval veti össze, s alapvetően hasonló anyagot lát. Ebből a szempontból izgalmas lesz majd a németújvári anyaggal is

összehasonlítani – az inventárium 1779/1780-ban készült, kiadása előkészületben van. Előljáróban annyi mondható, hogy a hungarikum anyag, különösen a magyar nyelvű könyv jóval kevesebb, viszont az állomány majdnem fele protestáns mű. (BRUCK, MONOK, ZVARA, 2021.)

Knapp Éva a bibliotéka elemzésén túl bemutatja a mesztegnyői barátok koldulóterületét is, valamint gazdag képet tár az olvasók elé a barátok mindennapjairól az alábbi alfejezetekben: *A szerzetesi élet terei*, *A közösség tagjai*, *Életmód és konfliktusok* (különösen izgalmas és színes rész), *Tanulmányok és irodalmi tevékenység*, *Életutak*. A kötet további fejezeteiben a település népesedéstörténetét, társadalmát, valamint a házassági és a halotti anyakönyvek alapján bemutatja a mesztegnyői lakosok mindennapjait. A kötet végén *Függelék* van, amelyben az idézett források teljes, illetve részleges szövege olvasható, valamint többek között a mesztegnyői mariánus ferences kolostor előljáróinak, adminisztrátor-plébánosainak és a településen elhunyt ferenceseknek a névsora. A kötet legvégén a rövidítéseken, a bibliográfián kívül természetesen személy- és helynévmutató áll (utóbbiak sajnos mostanában a szakkönyvek legmostohábban kezelt részei, még adattárak esetében is, vagyis nincsenek).

A szerző által hivatkozott, bőséges irodalom mellett két könyvet említenék még, igaz az egyik idei, így a szerző nem használhatta: Németh Gábor *Padányi Biró Márton könyvtára* (Bp., 2022) és N. Kiss Tímea *Egy szenttisztelet evolúciója, Nepomuki Szent János kultuszának kora újkori változásai és magyarországi sajátosságai* (Bp., Sárospatak, 2025) című monográfiája.

Knapp Éva könyvének tartalmára több kifejezést is mondhatunk, hiszen az része a történelemnek, a történeti demográfiának, a néprajznak, az irodalom-, az egyház-, a könyv- és könyvtár-, valamint a legszélesebb értelemben vett művelődéstörténetnek. A kötet egy kismonográfia gazdag forrásanyaggal, amelyből egy dél-dunántúli település mikrotörténetén keresztül tulajdonképpen a korabeli Magyarország „nagy históriájáról” is képet kapunk – és ennek a történetnek Assisi Szent Ferenc követői is szerves részét képezik.

Hivatkozott irodalom

BRUCK, Anton, MONOK, István, ZVARA, Edina, *Bewahrte Geistigkeit und Kulturerbe von drei Nationen. Die Historische Bibliothek des Franziskanerklosters in Güssing*, Bp., Güssing, Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences, Franziskanerkloster Güssing, 2021. <https://doi.org/10.36820/bibliothekgussing.2021>

N. Kiss Tímea, *Egy szenttisztelet evolúciója, Nepomuki Szent János kultuszának kora újkori változásai és magyarországi sajátosságai*, Bp., Sárospatak, L'Harmattan, Tokaj–Hegyalja Egyetem, 2025.

NÉMETH Gábor, *Padányi Biró Márton könyvtára*, Bp., MTA KIK, Pesti Kalligram Kft., 2022.

ZVARA EDINA